

Szemes Péter

A műhely titkai

Szakonyi Károly *Függöny fel!*... című kötetéről

A drámával – s ennek kapcsán a színházzal – eljegyzett pályája főbb állomásait mutatja be új kötetében Szakonyi Károly. Noha a 85. születésnapját ilyen módon is ünneplő szerző könyve műfaját szerényen „töredékek” láncaként határozta meg, nyilvánvaló: a töredékekből egyfajta teljesség épül. Az egyes dramatikusszövegekhez és azok színjátékos megjelenítéseihez kötődő személyes történetekből különleges szöveges, értékes és egészében is élvezetes prózamű született, melyet a nyilvánosság szélesebb körei mellett a színházi és irodalmi érdeklődésűek, sőt azok gyakorlati művelői is haszonnal forgathatnak, nem beszélve – elsősorban a vallomások jelleg miatt – az oeuvre kutatóiról.

Kifejezetten szimpatikus, hogy az alkotó minden nevesített társról meleg hangon, szeretettel ír, nem az esetleges hibákat, hanem szinte kizárólag érdemeit emeli ki. Lázár Ervinre például így emlékezik: „Lázár – ez a csodálatos író és csodálatos ember, aki közülünk talán a legkövetkezőbb életművet hozta létre szürrealista mese-novella világával –, noha mindig szkeptikusan fogadta a sikert, örült neki. Nem volt drámaírói alkat, de figurái csupán azzal, hogy szeretetet sugároztak a színpadról, boldog izgalomban tartották publikumát.”. Hasonlóan bensőségesen szól arról a két nagyszerű emberről is, akiknek köszönhetően voltaképpen a pályára lépett: Benedek Andrásról és Domján Editről – az alakjukhoz kötődő, két felidézett epizód mintegy keretbe fogja a kötet főszövegét (hiszen azt, amolyan baráti zárszöveggé, Lengyel György „levele” teljesíti még ki). Az ajánlással is megtisztelt kiváló dramaturg 1962-ben a régi Nemzetiből kilépve szólította meg a könyvnapon a megelőző évben megjelent novelláskötetét (*Középpütt vannak a felhők*) dedikáló fiatal író és javasolta neki a másik műnembeni megmerítkezést. Mint írja: „Így történt, ilyen egyszerűen. Benedek Andrásnak köszönhetem mindazt, amit a színház világában megéltem. A dramaturgiai munkákat, a drámákat, a bemutatásokat, azt a fél évszázadot, ami azután következett, hogy ott, a Nemzeti sarkánál megszólított.”. Későbbi mestere protezsálta be aztán a teátrum dramaturgiájára, s a másik nagy találkozás már ide kötődik. 1963 nyarán kollégája, Osváth Béla mutatta be a társulati tag színésznőnek, megemlítve, hogy a „fiú” éppen neki ír darabot. Ez lett az *Életem, Zsóka*, ami drámaíróként is gyorsan ismertté tette Szakonyi Károly nevét.

Ám a december 13.-ra kitűzött bemutató dátuma nem bizonyult szerencsés választásnak – előbb a szereposztást is elkészítő Lengyel Györgytől került át Vadász Ilonához a darab, majd a Kamarából, a Katona József Színházból az Ódry Színpadra a próbák, melyeket hirtelen be is tiltottak és csak a szerző „ismeretlen helyre kézbesített”, keményen őszinte levelének köszönhetően folytathattak. Végül a *Zsóka* Domján Edittel, Sinkovits Imrével, Kállai Ferencsel siker lett, olyannyira, hogy

utóbb Drezdában, Szatmárnémetiben és reprízként a Budapesti Kamaraszínházban is műsorra tűzték.

A magánéleti változások után már ismét szabadúszóként írt *Ördöghegyet* 1968-ban mutatta be a Madách Kamara. A két egykori katonatárs, Colonel és Ejtőernyős szerepeit (mintájuk Gyurkovics Tibor és Bertha Bulcsu voltak) Pécsi Sándorra és Mensáros Lászlóra, utóbbi párját, Esztert Almási Évára osztotta Lengyel György rendező – nem rajtuk múlt, hogy a darabot viszonylag gyorsan levette repertoárról a színház vezetése. Más volt a helyzet a lengyeleknél, ahol nemcsak fordításban jelent meg a Dialog folyóiratban, de 1971-ben a szerző is láthatta a Łódźi teátrumban, sőt tévéjáték is készült belőle (ezt itthon szintén Lengyel György rendezte). Természeteszerű, hogy szép gesztussal, a kinti tartózkodás közös pillanatainak felidézésével, Szakonyi Károly emléket állít tragikusan eltávozott barátjának, a mű fordítójának, Jan Zimierskynek is.

Egy epehólyagműtétet követően a nagymarosi alkotóházban eltöltött néhány nap érlelte meg az *Adáshibát*, melynek a rendező, Várkonyi Zoltán adta végleges címét. A Pesti Színházbeli 1970-es premieren és azt követően számtalan estén át Bulla Elma, Páger Antal, Tahi Tóth László, Béres Ilona, Halász Judit és társaik sikerre vitték az előadást. Hogy ez az évek során is töretlen maradt, igazolják a – kötetben a teljesség igénye nélkül említett – bécsi, veszprémi, miskolci, kecskeméti, kaposvári bemutatók. A keleti blokkon kívüli színrevitelek közül a szerző behatóbban szól az 1971-es helsinkiéről, melyet feleségével a színház meghívására tekintettek meg, maradandó élményeket nyerve, illetve az 1990-es franciaországi premierről, de azt is elárulja, hogy Neil Simon ugyancsak érdeklődött – amerikai környezetbe szerette volna adaptálni – a világszerte játszott darab iránt.

Tiszteletreméltó és az ifjabb pályatársak számára is tanulságos lehet, ahogy a hirtelen jött elismertséget és megbecsülést kezelte Szakonyi. Vallomása szerint: „... Nem foglalkoztam új témával, amúgy is még a bemutatók hangulata kötött le, az utazások is sok időbe kerültek, vissza akartam térni a prózához, a színházi sikerek ellenére mégiscsak a novella volt életemben a legfontosabb. A novella meg a kisregény. Ezekben a műfajokban, meg az ezekhez közel állóknak érzett hangjátékokban mozogtam a legbiztosabban. (...) Semmi esetre sem akartam darabgyáros lenni, a drámaírás nekem ugyanolyan maradt, mint a próza, amit amúgy is csak kegyelmi állapotban lehet létrehozni. (...) Tárcaikat küldtem az újságokba, szerencsésebb napokon novellák is születtek. Ha igazán jól sikerült, ha azt éreztem, hogy több lett, mint amit sejtettem felőle írás közben, akkor az felért egy színházi premier örömeivel.”

Az *Adáshiba* ottani sikere után, alapításának 150 éves évfordulójára, új darabot kért a szerzőtől a Miskolci Nemzeti Színház. A korabeli társadalmi viszonyok ihlették a *Hongkongi parókat*, amit az ifjú Illés István rendezésében, 1973-ban mutatott be a teátrum. A Nemzetiben aztán már Sinkovitscsal, Máthé Erzsivel, Zolnay Zsuzsával, Óze Lajossal vihette színre a tehetségét bizonyított fiatalember a komédiát, ami – a pártközpont akadékoskodása ellenére – a fővárosi közönséget is megnyerte. Amint a mellékletként bevalogatott, gazdag fotóanyagból is kiténik, az *Adáshibához* hasonlóan, rövidesen számos hazai és külhoni színház műsorra tűzte a darabot, 1977-78-as szovjet körútja előtt így 1975-ben például játszották Brnoban és Katowicében is.

Az anya elvesztése utáni teljes apátiából – ahogy őszintén feltárja – Lengyel György telefonja rántotta vissza az életbe Szakonyit. A Madách Színház rendezője ugyanis színpadra akarta állítani a *Holt lelkeket* és barátját kérte fel a dramatikus változat elkészítésére. A munkaterápia a műnek sem ártott, hiszen a regény értékeit megtartva, szinte önálló darab született az író keze nyomán. Az 1977-es bemutató a Csicsikovot alakító Haumann Péter remeklése mellett Márkus László, Dayka Margit, Körmendi János, Dózsa László és a társulat többi tagjának kiváló játéka miatt is emlékezetes maradt, még akkor is, ha a hatvanötödik előadáson levette repertoárról egy szovjet kulturális „szakértő”, mondván: szemlélete népükétől idegen.

Ezzel együtt a dramatizáció jelentősége vitathatatlan az alkotói pálya alakulása szempontjából. Erről – vegykonyhájába is betekintést engedve – így ír a szerző: „Munkám a *Holt lelkekkel* visszatért az íráshoz. Amikor újra csend lett, megint arra a tizennégy hónapra, anyám betegségére, elvesztésére gondoltam, és lassan kezdtek elősejleni egy új történet alakjai. Hagytam, hogy elrendeződjenek, megkeressék helyüket, és megszólaljanak. Először csak néhány szót, fél-

mondatot hallottam, felvillanó gesztusokat láttam, mint mindig, amikor rám törtek az effajta víziók. Aztán váratlanul kirajzolódik a történet. Soha nem akarok drámát kitalálni. Volt, hogy megtettem, nem lett jó, üres lett, élettelen. Menekültem tőle. De ha érzelmi foszlányok úsztak be, reménykedhettem.”.

Az eredményt, *A hatodik napont*, 1978-ban mutatta be a Madách Színház, a rendező ezúttal is Lengyel György volt. Noha az író mindent elkövetett, hogy közel hozza a tervezőhöz és a színészekhez a családi ihletésű drámát (látogatást tettek szülői házában, az olvasópróbát pedig saját dolgozószobájában tartották), Bessenyei és Psota Irén sem élete alakítását nyújtotta, így a közönség tetszése ellenére az alkotókban is hiányérzet maradt. Németországban ugyan két évig ment a darab, de igazi itthoni felfedezése még várat magára.

Időközben Szakonyi többször írt hangjátékot a Rádiószínháznak, s dolgozott dramaturgként Miskolcon és Győrben – utóbbi éra kezdetén Ádám Ottó biankó szerződéssel kért tőle (is) új darabot a Madách számára. Az 1982-es esztendő amúgy is szomorúan kezdődött, hiszen édesapját ugyancsak elveszítette, tehát a munka ismét terápiaként hathatott. A Szirtes Tamás rendezte *Holdtöltét*, Piros Ildikóval és Sztankay Istvánnal, végül decemberben mutatta be a színház, majd több mint százszor ment három évadon keresztül.

Még műsoron volt a darab, mikor már egy következőre szerződött a Madáchcsal. A svédországi magyar barát esetéből írt *Ki van a képen?*-t szintén Szirtes Tamás vitte színre, Zenthe Ferencsel, Moór Mariannával, Haumann Péterrel és másokkal, ám mindössze ötvenszer játszották. A Tolnay Szalon kivételével, ahol Gellért Péter rendezésében ment még *Turini nyár* című egyfelvonásos 2002-ben, ez volt a búcsú a teátrum színpadaitól.

Az apa halála kapcsán megemlíti életrajzi filmjét, melynek forgatásakor olyan helyszíneket is bejártak, ahova ő már nem juthatott el (elmentek a nagypapa várvidéki sírjához is) és megemlékezik Márkus Lászlóról, akinek utolsó szerepe éppen az *Adáshiba* felejthetetlenül balszerencsés, tizenharmadik előadásában volt, 1984-ben a Játékszínben.

Lengyel Györggyel közös munkáik sorából felidézi a szentendrei szabadtéri színház *Mukányi-ját*, melynek szövegét átigazította, s aztán a pécsi dramaturgi működés idejéről a Turgenyev regényéből írt *Apák és fiúkat*, a *Mennyei kávéház* című humoros irodalmi darabot és a pápalátogatásra időzített Wojtyła-drámát, *Az aranyműves boltját*. Majd – immár Debrecenből (Lengyel itt lett igazgató, ő pedig dramaturg 1993-ban) – a Málnay Levente rendezte *A pénz komédiáját*, mely a Gergő fia elvesztése miatti fájdalomról fogat.

A Nemzeti Színház korábbi felkérésének eleget téve – valós minta, egy egykori színházi emberekből verbuválódott, nyugdíjas játszó társulat bemutatója alapján – született meg a *Vidám finálé*, amit ugyancsak Málnay Levente állított színpadra, Kállay Ferencsel, Moór Mariannával, Máthé Erzsivel és számos más kiváló színésszel. A velük ápolt barátság mellett a korabeli viszonyokról is sokat mond a szerző emlékezése: „A Várszínházban játszottunk, a premieren a jobb felőli sorok elején ott ült Csurka István, akkor már jelentős jobboldali politikus, a bal felőli sorok elején pedig Horn Gyula baloldali miniszterelnök. A színpadon pedig ott voltak mind, akiket szerettem, akikkel oly sokszor nagyszerű volt a játék. Ők fogadtak be a kezdet kezdetén. 1963 óta eltelt jó néhány esztendő, és ők mindvégig a barátaim maradtak. Hálás voltam a játékukért. 'Idős, de még mindig ifjú szívű színész barátaimnak ajánlom' – ezt írtam a darab címlapjára.”. Az előadás végül egészen Pataki Jenő betegségéig műsoron volt.

Az 1995-ös év egy másik jelentős bemutatót is hozott, Lengyel Györggyel ugyanis Debrecenben *A félkegyelművel* folytatták a korábban a *Holt lelkekkel* megkezdett orosz sorozatot. Balesete miatt a dramaturg szöveget különleges körülmények között, írópultnál készítette el Szakonyi. Elsősorban Bertók Lajos, Varga Mária, Szalma Tamás és Majzik Edit játékának köszönhetően a sajtó véleménye szerint is az évad „legegységesebb, legkimunkáltabb” előadása jött létre, melyre maga is érezhetően szívesen gondolt vissza.

Miután a következő esztendőben a *Szent Péter esernyője* átiratásával – Beke Sándor vitte színre – elbúcsúzott pályakezdése színházától, a Nemzetitől, azzal együtt, hogy a Rádiószínházban folyamatosan mentek hangjátékai (*A prágai szerelmesek*, *Turini nyár*, *A normann vér*, *Isten boldogtalan szentje*, *Örvény*), a civis város teátruma számára a *Bűn és bűnhődés* adaptálására készült. A

munka eredményeként szinte önálló darab született, amit az igazgató rendezésében Szilágyi Enikő, Kóti Árpád, Mihályfi Balázs és a többiek sikerre vittek, egyedül Várnai Szilárd birkózott nehezen Raszkolnyikovval, aki később levélben kért bocsánatot, amiért nem tudta megoldani a szerepet.

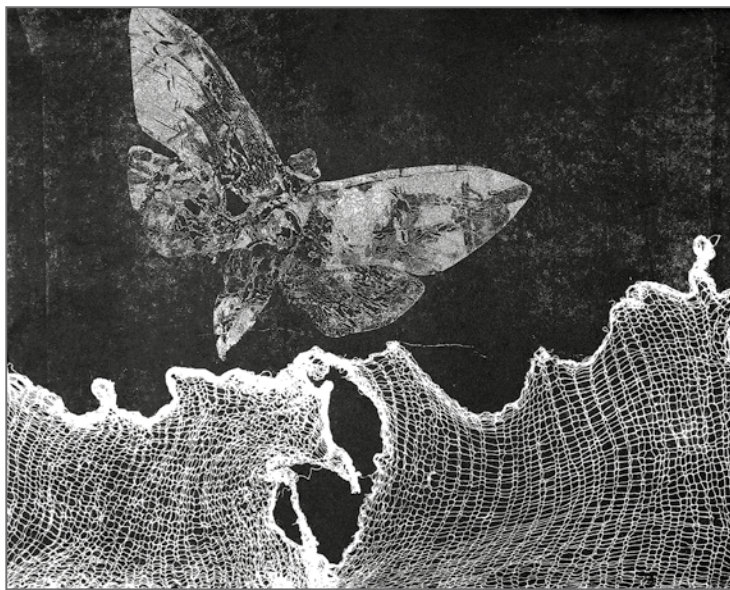
A dramatizációk közt megemlíti még a rá mindig nagy hatást gyakorolt Móricz regénye, a *Rokonok* adaptálását a József Attila Színháznak (Léner Péter rendezte), ami aztán 2000-ben Debrecenben (Parászka Miklós inszenírozta) és 2013-ban Tatabányán (itt pedig Hargitai Iván) is színre került, egy Čapek-átiratát (*Kulisszatitkok*) és a *Tanár úr, kérem!*-et, amit több, mint tíz évig játszottak a Karinthy Színházban, míg a saját darabok sorában a kőszegi várba álmodott *Kardok és kalodákat*, a Bezerédj-féle árulás történetéről.

Nem véletlen tehát, hogy a szigligeti alkotóházban – amint a főszöveg zárlatában írja –, jöllehet a régi lakóknak csak emléke maradt, jól esett újra elővenni Koncz Zsuzsa képét, rajta Domján Edittel a *Zsóka* premierje előtt, és felidézni a felejthetetlen pillanatot, az első találkozást vele, ami örökre megpecsételte sorsát, ami életre szólóan eljegyezte a drámával és a színházzal. S ehhez járulnak az elválaszthatatlan harcostárs és barát, a Csokonai Színházban szintúgy örökös tag, Lengyel György sorai – fél évvel a kézirat lezárása után, személyes vallomásként: „Bevallom, mindig úgy éreztem, hogy közted és Miskin herceg között nagyon sok a lelki azonosság. A jóság, az embertársaid iránt érzett szeretet és megértés, az értük érzett aggodás és felelősség, és mindenekelőtt a jóságba vetett őszinte hit mindkettőtök alaptulajdonsága. Ahogy az évek során egyre mélyebben megismertelek 'lélektől lélekig', úgy érzem, hogy bennünket legtöbbször Miskin és Emberfi lelkével, szemével nézel, mindig megértően, védően és szeretettel. Az embertársaid iránt érzett bölcs és érzékeny szeretetet, a segíteni akarás óhaját Te is a hitedből kaptad és kapod, mint Miskin herceg.

Megköszönöm a közös játékot. Szomorúsággal azért, mert elmúlt, és végtelen örömmel azért, mert részünk lehetett benne. Az egészen biztos, hogy emléküket, amíg élünk megőrizzük.”

A „levélféle” passzusaival így válik igazán teljessé a kötet, egy olyan kiváló drámaíró pályaképe, akinek az élete – a tragédiák és megpróbáltatások ellenére – teljes mindazzal a széppel és jóval, amit csak a színház és irodalom adhat, úgy is mondhatnánk: folytonos premier, s ennek tükrében nyer különös jelentőséget a cím is: *Függöny fel!*...

(Stádium Kiadó, 2016)

Bedő Sándor: Lepke